

Hózsá Éva

A KÖTELÉK-KÖZVETÍTÉS LEGENDÁJA

The Legend of Bond-Conveyance

A szöveg néhány mai Erzsébet-életrajzt vesz szemügyre, és ezekből a kíséret mozzanatát ragadja ki. Az Erzsébet-legendák megértése szempontjából a köztesség a fontos, az út, amíg a királylány eljut a hit melletti állásfoglalásig. Az Erzsébetet idegenbe kísérők közvetítők, a kötelékek és a megszakítottág közvetítői. Az életrajzok a kíséretre vonatkozó adatok hiányában a legendás életrajzra támaszkodnak. A távolság és a kísérők szerepe a legenda kapcsán is több dilemmát vet fel.

Kulcsszavak: női séma, kíséret, életrajzi fikció, legendás életrajz, szentség, magyar szent, távolság, identifikáció

A mai Erzsébet-életrajzok gyakran a nőiséget, a női sémát emelik ki. Ő a nő a magyar történelemben, például a pataki nagyasszonyok egyike. A legenda apró mozzanatai, a kötelékek, a karitatív hajlamok túltengése és a fényjelek is erre utalnak. A kontextus-kutatások arra kérdeznék rá, hogy hogyan vált Tü-ringia szentje magyar szentté. Az anya szerepe ugyancsak kimagasló a kislány indíttatásában, hiszen az eljegyzés és a bőkezű hozomány létrejöttében az életrajzok Gertrúd királynő szerepét igazolják.

Az indulás nézőpontjából különös figyelmet érdemel a wartburgi várba utazó kislány kíséretének látványa, amely alkalmat ad az életrajzi fikció kibontakoztatására. A tudományos kutatás az adatok hiányát hangsúlyozza. Sz. Jónás Ilona életrajza a hiányra reflektál, ám a „legendás életrajz” seregszemléjét hangsúlyozza: „A menyasszony rangjának megfelelő lovagi kíséretéről, akik a gazdag rakomány védelmét is biztosították, nem tudunk pontos adatokat. A lovagokon kívül bizonyára udvarhölgyek, s a gyermek szolgálatára kiválasztott személyek is voltak. A kíséretet a II. Endre udvarában diplomáciai küldetéseket teljesítő Keled család egyik tagja vezette, akinek német ősei a XII. században telepedtek meg Magyarországon. Egy 1244. évi keltezésű és 1364-es átíratú oklevél (...) szerint IV. Béla király engedélyezi az Erzsébet szolgálatából visszatért Farkas és Dávid nevű nemes várjobbágyoknak, hogy Szent Erzsébet tiszteletére birtokukon templomot építsenek. A legendás életrajzok említenek egy Alheit nevű hárfáslányt is, akit a gyermek szórakoztatására küldtek a kísérettel. Egyes feltételezések szerint a kíséret között volt a legendák övezte Klingsor asztroló-

gus és jövendőmondó. Noha a legendák őrizte személyek hitele kétes, biztos, hogy a kíséret tagjai közül többen is maradtak Erzsébet körül új otthonában. Hogy ezek mennyiben jelentettek számára köteléket eredeti hazájához, arról semmit sem tudunk. Valószínű, hogy nagyon keveset.”¹

Több mint egy évtized múlva ugyanez az életrajzíró a következőket írja: „A kíséretben lévő lovagok, szolgák között a korabeli szövegek megemlítik Dávid és Farkas nevű lovagokat, továbbá egy hárfás lányt, Alheitet, akit azért adott a gyermek mellé a király, hogy szomorú óráiban énekével felvidítsa. Valószínű, hogy a kíséretből többen maradtak Erzsébet mellett Wartburg várában is, de róluk a későbbi életrajzok mit sem szólnak, így nem tudhatjuk, őrizhették-e a gyermek valami emléket közvetítésükkel Magyarországról.”²

Fehér Erzsébet életrajza szintén a kíséret tagjainak kilétét, tipológiai aspektusait fűrkészi, a kíséretéről megállapítja: „Magyar dajkákból, nevelőnőkből, cselédekből, szolgaszemélyzetből [állt]. Ők bizonyára vele maradtak az új családi környezetben is. Viszont az út veszélyeitől őt oltalmazó magyar lovagok és magyar katonák alighanem visszatértek királyuk udvarába, amikor feladatukat teljesítették.

De érdemes felfigyelni a krónikák egyik apró adatára: eszerint vele ment egy hárfás lány is Magyarországról, akit nyilván a kislány szórakoztatására küldtek a kísérettel. Szó van a krónikákban a kíséretben lévő matematikus *csillagászról* is. Talán őt is a felnövekvő kislány tanítójának szánták.”³

A teológiai nézőpont a fényes kíséretet és a kincstári hozományt, vagyis a világi vonatkozásokat az idegen elvárás szempontjából emeli ki: „Hermann gróf és Zsófia grófnő e házasságtól sokat várt, és reményük igazolását látták abban, hogy a kis menyasszony fényes kísérettel és kincstári hozománnyal érkezett a wartburgi várba. Német környezetben akarták nevelni, hogy jól elsajátíthassa új hazájának minden szokását.”⁴

A mai interpretációk tehát a homályos határképzetre, a kötelékek átvitelének fontosságára hivatkoznak. Mindenképpen meghatározó az, *ami* áthelyeződik a szentséggé alakulás színterébe, noha egyes későbbi legendák a magyarországi gyermekévek megelőző forrásaira hivatkoznak.⁵ A „sárospataki” életrajz a diszkurzív identifikációra összpontosít, megszakítja a linearitást, és a felismerhető tájelemeket nevezi meg kötelékként: „A kislány Erzsébet a távoli *Wartburg* várának lakója lett. Vajon eszébe jutott-e később a pataki királyi udvarház és környékének hegyes-völgyes vidéke? Wartburg várából kitekintve ugyanolyan természeti tájat látott maga körül.”⁶ A biografikus látásmód itt még a világi gondolkodású Erzsébettel kapcsolatos kételyeket veti fel.

Az idegenbe kísérők tagjai *közvetítők*, a megszakítottság közvetítői is, akiknek további életrajza többnyire eltérő és ismeretlen. A kísérő emlék-kísér(t)et is, aki lehetővé teszi a szülőföldhöz való viszony részleges megtartását, ezért jelentős a találgatás mozzanata: ki maradt Erzsébettel idegenben, és ki tért haza.

Varga Imre pataki bronzszobra (*Szent Erzsébet férjével szülőföldjére látogat*) a férjet láttatja oltalmazó kísézőnek a szülőföldre vezető úton. Az eltérő arcvonások és a más-más távlatra irányuló tekintetek (az elforduló, az út megszakított-ságára utaló lófejet is beleértve) adnak kulcsot a kíséző-póz leleplezéséhez. A lóháton ülő, lágyan tekeredő testét beburkoló, arcát árnyékba helyező Erzsébet mellett lépkedő fiatal férj lovagi öltözéke és társadalmi besorolása *kísézőként* is megnyilvánul, „fénybe helyezett” arca a külső nézőpontot erősíti meg, noha az eltérések/az útból való kiszakadások az azonosulás lehetőségét sugallják. Az előrefelé összeköt: a hagyományos geometria „hátrafelé”-je az emlékezet vagy a képzelet szemében „előttünk van”.⁷

A hárfás lány – mint kíséző – esetében az sem lényegtelen, hogy ki küldte őt a távolba kísézőnek, az említett példák egyikében az apa (a király) megnevezése újabb családi kötelékre utal, hiszen a hozomány küldését a krónikások és életrajzírók többsége Gertrudisnak tulajdonítja. A wartburgi fejedelmi család gyanakvással fogadja azt, amit Erzsébet egy másik kultúrából magával hozott, a korai házasság adhat némi biztonságot ebben a köztességben. A hárfás lány a magyarok szimfóniájának mozzanatát idézi fel a befogadóban, az életrajzok a játékos gyermeklányhoz illő szórakoztatásra utalnak.

A távolság és a kísézők szerepe a legenda nézőpontjából is problematikus kérdés. A hit Istene is távoli Isten. Karl Jaspers írja: „A hit nem tulajdonunk. Tudni való ismereteket nem ad, de az élet gyakorlatában bizonyossághoz jutat.”⁸ Jaspers egyik kulcsfogalma a *döntés*, ebből a nézőpontból Erzsébet életrajza, a szentség/a dinasztikus szentség fogalma mindig újraírható, az erzsébeti legenda egy-egy szöveghelye pedig ugyancsak újragondolható.

JEGYZETEK

- ¹ Sz. Jónás Ilona (1986): Árpád-házi Szent Erzsébet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 43–44.
- ² Sz. Jónás Ilona (1997): Árpád-házi Szent Erzsébet. In: *Nők a magyar történelemben*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 12.
- ³ Fehér Erzsébet (1994): Árpád-házi Szent Erzsébet. In: *Pataki nagyasszonyok*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 9.
- ⁴ Szentek élete (2001). Budapest, Szent István Társulat, 917.
- ⁵ Sz. Jónás Ilona 1986. 45.
- ⁶ Fehér Erzsébet 1994. 8.
- ⁷ Jacques Roubaud (2007): *Költészet és emlékezet*. Seláf Levente fordítása. Budapest, Typotex, 86.
- ⁸ Karl Jaspers (1989): *Bevezetés a filozófiába*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 54.

THE LEGEND OF BOND-CONVEYANCE

The paper looks at several recent biographies of Elisabeth and reflects upon the episode of the escort. For the understanding of the Elisabeth legends the important thing is the in-between, the road along which the princess proceeds and arrives at her Faith. Those who escorted her on the way to the strange country are the conveyers, the conveyers of the bonds and of the interruption. Lacking factual data concerning the escort, the biographies rely on legendary biographies. Distance and the role of the escort raise a number of dilemmas concerning the legend.

Keywords: female schema, escort, biographical fiction, legendary biography, sainthood, Hungarian Saint, distance, identification